Το ακαδημαϊκό μεταφραστικό τοπίο στην Ελλάδα

Σίμος Π. Γραμμενίδης

Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

Abstract

In this paper I present the situation prevailing today in Greek academia regarding the study/training of/on translation. After some general comments on the importance of the translation phenomenon and the recent changes in translation practice/profession, I will describe the problems in Greece rendering translators' training deficient and I will propose some actions that could reverse the existing situation.

Λέξεις κλειδιά: μετάφραση, εκπαίδευση μεταφραστών, μεταφρασεολογική έρευνα.

1) Εισαγωγή

Στην παρούσα εισήγηση θα περιγράψω την κατάσταση που επικρατεί σήμερα στον ελληνικό ακαδημαϊκό χώρο αναφορικά με τις σπουδές μετάφρασης. Μετά από κάποιες γενικές αναφορές στη σημασία του μεταφραστικού φαινομένου και τις ιδιαιτερότητες της μεταφραστικής πρακτικής, θα επιχειρήσω να καταδείξω κάποια από τα πολλά προβλήματα που υπάρχουν στη χώρα μας και καθιστούν ελλειμματική την εκπαίδευση των μεταφραστών όπως και θα προτείνω μια σειρά δράσεων, οι οποίες θα μπορούσαν να ανατρέψουν την υπάρχουσα κατάσταση.

2) Γενικές διαπιστώσεις

Θα ξεκινήσω από ορισμένες παραδοχές, τις οποίες ενστερνιζόμαστε όλοι όσοι δραστηριοποιούμαστε επαγγελματικά ή ερευνητικά στον χώρο της μετάφρασης, αλλά είναι καλό να τις επαναλαμβάνουμε με την ελπίδα ότι θα γίνουν αντιληπτές από την κοινή γνώμη και κυρίως από τα εθνικά κέντρα αποφάσεων:

- Η μετάφραση αποτελεί το κύριο μέσο διακίνησης της πληροφορίας και της γνώσης.

- Αδιαμφισβήτητα, η μετάφραση λειτουργεί ως ένας από τους κυριότερους μηχανισμούς πολιτιστικής ανταλλαγής και πολιτισμικής επαφής Διαχρονικά, το μεταφραστικό φαινόμενο έχει αποδειχτεί μια μείζων διαμορφωτική δύναμη στην ανάπτυξη του παγκόσμιου πολιτισμού. Η μετάφραση έχει την εξαιρετικά σημαντική αποστολή να τροφοδοτεί με νέες ιδέες μια κοινωνία. Για πολλούς αποτελεί το μοναδικό παράθυρο στον κόσμο της γνώσης και της προόδου. Μέσα από τη μετάφραση διακινήθηκαν και ζυμώθηκαν οι μεγάλες ιδέες, αλλά και εδραιώθηκαν οι οικονομικές σχέσεις των λαών. (πρβλ. Delisle και Woodsworth 1995, Meschonnic 1999, Pym 2007, Γραμμενίδης 2009).
- Η εποχή της παγκοσμιοποίησης δεν επέφερε απλά αύξηση των μεταφράσεων από και προς τις κυρίαρχες γλώσσες, επέφερε επίσης και μία σταθερή αύξηση των μεταφράσεων μεταξύ των γλωσσών γενικότερα. Έτσι, μέσα στο Παγκόσμιο χωριό στο οποίο όλοι μας διαβιούμε, η μετάφραση συνιστά πλέον το κύριο μέσο προστασίας και επιβίωσης των ασθενών γλωσσών (πρβλ. Cronin 2003/2007, Nowicki και Oustinoff 2007).
- Στις μέρες μας οι τύποι της μεταφραστικής πρακτικής αυξάνονται και διαφοροποιούνται συνεχώς (πρβλ. Gouadec 2002). Η μετάφραση ως μετάβαση από μία γλώσσα σε μία άλλη έχει καταστεί μία έννοια πολύ ευρεία και ποικίλη, που αφενός καλύπτει διαφορετικής φύσης φαινόμενα και αφετέρου αναδεικνύει διαφορετικές λειτουργίες. Η συγκεκριμένη κατάσταση μπορεί να δημιουργήσει διάφορες παρεξηγήσεις και οδηγεί μάλιστα τον Gambier (2009: 45) να προτείνει την ενδεχόμενη εγκατάλειψη της λέξης «μετάφραση» όπως και να δηλώσει ότι η «εποχή της μετά-μετάφρασης έχει το δίχως άλλο αρχίσει». Σε πολλούς επαγγελματικούς κύκλους, παράλληλα με τις παραδοσιακές κατηγορίες της μετάφρασης, όπως η τεχνική ή η λογοτεχνική

μετάφραση ή η διερμηνεία συνεδρίων, που όλοι μας γνωρίζουμε, ασκούνται, ολοένα και περισσότερο, νέες μορφές πολύγλωσσης μεταφοράς, απορρίπτοντας τη λέξη *μετάφραση* υπέρ λέξεων όπως: επιχώρια προσαρμογή (λογισμικών, οπτικοακουστικών προϊόντων, ιστότοπων ή βιντεοπαιχνιδιών), υπο-υπερτιτλισμός, μεταγλώττιση, πολύγλωσση τεκμηρίωση, πολύγλωσση σύνταξη κειμένων, γλωσσική διαμεσολάβηση, αναθεώρηση, κλπ.

- Είναι προφανές ότι η εν λόγω ποικιλομορφία των τύπων μετάφρασης ορίζει νέες δεξιότητες όσον αφορά τους μεταφραστές και οδηγεί τελικά στον πολλαπλασιασμό των καθηκόντων τους, καθώς απαιτείται μια μεγάλη εξειδίκευση ανά τομέα, εργαλείο και είδος εγγράφου, ειδικά στην περίπτωση των πολύγλωσσων πολυμέσων επικοινωνίας (Gouadec 2002).

Η μεγάλη σημασία, όπως και η εμβέλεια, του μεταφραστικού φαινομένου αποδεικνύονται, μεταξύ άλλων, από τη δυναμική και ταυτόχρονα ραγδαία εξέλιξη που παρουσιάζει τις τελευταίες δεκαετίες ο επιστημονικός κλάδος της μεταφρασεολογίας, αλλά και από την αύξηση του αριθμού των ακαδημαϊκών κυττάρων που εκπαιδεύουν μεταφραστές. Σήμερα, τα εξειδικευμένα προγράμματα σπουδών για τη μετάφραση, τόσο σε προπτυχιακό όσο και σε μεταπτυχιακό επίπεδο, πολλαπλασιάζονται ραγδαία παγκοσμίως, γεγονός που καταδεικνύει ότι η ανάγκη για καταρτισμένους ειδικούς στην πολύγλωσση επικοινωνία ολοένα και αυξάνει. Χαρακτηριστικά αναφέρω ότι στη Γαλλία, μια χώρα με πολύ μικρή παράδοση στην εκπαίδευση μεταφραστών, τα τελευταία χρόνια λειτουργούν 67 διαφορετικά προγράμματα εκπαίδευσης και αφορούν όλο το φάσμα της μεταφραστικής πρακτικής, από τη λογοτεχνική μετάφραση έως την επιχώρια προσαρμογή και τη διερμηνεία. Στην Τουρκία λειτουργούν αυτή τη στιγμή 21 διαφορετικά προπτυχιακά

προγράμματα.[1] Ενώ, στη Σλοβενία, μια χώρα με πληθυσμό μικρότερο από αυτόν της Αττικής, μόνο στο Πανεπιστήμιο της Λιουμπλιάνα φοιτούν 900 φοιτητές στο πρόγραμμα εκπαίδευσης μεταφραστών.[2]

3) Οι σπουδές μετάφρασης στην Ελλάδα: αντιφάσεις και παράδοξα

Με έναυσμα τα παραπάνω ας δούμε τι συμβαίνει στον ελληνικό ακαδημαϊκό χώρο, θέτοντας αρχικά τα παρακάτω ερωτήματα:

- πώς διαρθρώνονται οι σπουδές και η ερευνητική δραστηριότητα γύρω από την μετάφραση στην Ελλάδα;
- πώς αντιμετωπίζεται στην πράξη η ολοένα και μεγαλύτερη ανάγκη για εξειδικευμένους μεταφραστές και πώς αυτό αποτυπώνεται στον ακαδημαϊκό χώρο (χρησιμοποιώ τη λέξη μεταφραστής με την ευρεία της σημασία).

Παρόλη τη σημασία και τον ιδιαίτερα σημαντικό ρόλο που διαδραματίζει η μετάφραση παγκοσμίως, στη χώρα μας η οργάνωση των σπουδών γύρω από το μεταφραστικό φαινόμενο βρίσκεται ακόμη σε εμβρυακή κατάσταση. Στην Ελλάδα, εξαιτίας του δύσκαμπτου νομικού πλαισίου που υπάρχει, αλλά και ενδεχομένως εξαιτίας της αντίληψης ότι η μετάφραση είναι μια εύκολη υπόθεση που δεν χρήζει εξειδικευμένων σπουδών, οπότε για την άσκησή της αρκεί απλά η γνώση ξένων γλωσσών, οι πανεπιστημιακές μονάδες όπου διδάσκεται αυτόνομα είναι ελάχιστες συγκριτικά με τις άλλες χώρες της Ευρώπης.

Σε προπτυχιακό επίπεδο, όπως όλοι γνωρίζουμε, υπάρχει ένα Τμήμα Μετάφρασης και Διερμηνείας που εδρεύει στην Κέρκυρα και ιδρύθηκε μόλις στα μέσα της

---

[1] Σχετικά με τις σπουδές στη Γαλλία βλ. http://blog.atenao.com/traduction-professionnelle/liste-des-ecoles-de-traduction. Σχετικά με τις σπουδές στην Τουρκία βλ. http://www.butunsinavlar.com/taban-puanlari-mutercim-tercumanlik-bolumu-puanlari.asp

[2] Για τις σπουδές μετάφρασης στις διάφορες ευρωπαϊκές χώρες βλ. http://www.fu-berlin.de/elc/en/tnp.html

δεκαετίας του ’80, κάποια χρόνια μετά την ένταξη της Ελλάδας στην Ευρωπαϊκή Ένωση (για την ιστορία αναφέρω ότι στην Ισπανία η πρώτη Σχολής Μετάφρασης και Διερμηνείας δημιουργήθηκε το 1972). Επίσης υπάρχει ένα Τμήμα στα ΤΕΙ (Τμήμα Εφαρμογών Ξένων Γλωσσών στη Διοίκηση και στο Εμπόριο, ΤΕΙ Ηπείρου, Ηγουμενίτσα), όπου οι φοιτητές εκπαιδεύονται στην μετάφραση. Σε Μεταπτυχιακό επίπεδο έχουμε 3 διαφορετικά προγράμματα (Ιόνιο Πανεπιστήμιο, Πανεπιστήμιο Αθηνών και Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης), από τα οποία τα 2 είναι διατμηματικά. Παράλληλα, θα πρέπει να σημειώσω ότι τα τελευταία χρόνια έχουν ιδρυθεί Τομείς Μετάφρασης σε Τμήματα Ξένων Γλωσσών και Φιλολογιών (ενδεικτικά αναφέρω τον Τομέα Μετάφρασης του Τμήματος Γαλλικής Γλώσσας και Φιλολογίας του Α.Π.Θ. και τον Τομέα Μετάφρασης και Πολιτισμικών Σπουδών του Τμήματος Αγγλικής Γλώσσας και Φιλολογίας του Α.Π.Θ.), ενώ και τα υπόλοιπα Τμήματα Ξένων Γλωσσών ολοένα και περισσότερο στελεχώνονται από εξειδικευμένο στη Μετάφραση διδακτικό προσωπικό.

Το υπάρχον ακαδημαϊκό τοπίο αναφορικά με τις μεταφραστικές σπουδές εμφανίζεται αρκετά προβληματικό καθώς βρίθει παραδόξων και αντιφάσεων, οι οποίες ως ένα βαθμό αντικατοπτρίζουν την ελληνική πραγματικότητα.

Η πρώτη αντίφαση που θα μπορούσαμε να αναφέρουμε αφορά τη διαφορά μεταξύ προσφοράς και ζήτησης. Σε αντιδιαστολή με τον πολύ μικρό αριθμό προσφερόμενων προγραμμάτων, ο αριθμός αυτών που επιθυμούν να σπουδάσουν μετάφραση βαίνει ολοένα αυξανόμενος. Η ζήτηση για εξειδικευμένες σπουδές μετάφρασης στην χώρα μας μπορεί να τεκμηριωθεί αφενός από το ενδιαφέρον που εκδηλώνεται για μεταπτυχιακές σπουδές πάνω στον συγκεκριμένο τομέα και αφετέρου από τον αριθμό των ιδιωτικών σχολών μετάφρασης που έχουν δημιουργηθεί τα τελευταία χρόνια, καλύπτοντας τις ανάγκες της εκπαιδευτικής αγοράς. Χαρακτηριστικά αναφέρω ότι

στις εξετάσεις για την εισαγωγή στην κατεύθυνση της Μετάφρασης του ΔΠΜΣ Διερμηνεία και Μετάφραση του Α.Π.Θ. που διεξήχθηκαν τον περασμένο Μάιο, έλαβαν μέρος 150 υποψήφιοι για 20 θέσεις, οι οποίοι μάλιστα δεν ήταν απόφοιτοι αποκλειστικά από Τμήματα Ξένων Γλωσσών και Φιλολογιών, αλλά προέρχονταν από όλο το φάσμα των ανθρωπιστικών σπουδών όπως επίσης και από τις θετικές επιστήμες.

Μια δεύτερη αντίφαση που παρατηρείται είναι ότι, παρόλο τον μικρό αριθμό μεταπτυχιακών προγραμμάτων, υπάρχει μια έντονη ερευνητική δραστηριότητα. Εύκολα μπορεί κανείς να διαπιστώσει ότι τα τελευταία χρόνια καταγράφεται μια σημαντική αύξηση των επιστημονικών εργασιών που έχουν εκπονηθεί από έλληνες επιστήμονες γύρω από τη μετάφραση. Η έρευνα που διεξάγεται, τα συνέδρια που διοργανώνονται, οι εκδόσεις που κυκλοφορούν και τα επιστημονικά περιοδικά που εκδίδονται χάρη στις προσπάθειες λίγων αλλά αφοσιωμένων ανθρώπων, αποδεικνύουν περίτρανα ότι υπάρχει ένας πυρήνας επιστημόνων που ενεργοποιείται συστηματικά και, σε πείσμα των χαλεπών καιρών, προσπαθεί κάτω από πολύ αντίξοες συνθήκες να θεραπεύσει τον συγκεκριμένο επιστημονικό τομέα. Χαρακτηριστικό παράδειγμα του ενδιαφέροντος για την μεταφρασεολογική έρευνα αποτελεί η ίδρυση της Ελληνικής Εταιρείας Μεταφρασεολογίας το 2009, ο αριθμός των ανακοινώσεων που υποβάλλεται κάθε 2 χρόνια στη Συνάντηση των Ελληνόφωνων Μεταφρασεολόγων που διοργανώνει ο Τομέας Μετάφρασης του Τμήματος Γαλλικής Γλώσσας και Φιλολογίας του Α.Π.Θ., αλλά και ο αριθμός των διδακτορικών διατριβών που εκπονούνται πάνω σε μεταφρασεολογικά θέματα στην Ελλάδα και το εξωτερικό από έλληνες ερευνητές. Ενδεικτικά αναφέρω ότι, από τον Μάιο μέχρι τον Δεκέμβριο του 2012, στο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

υποστηρίχθηκαν οκτώ διδακτορικές διατριβές σχετικές με διάφορες εκφάνσεις του μεταφραστικού φαινομένου.

Παραδόξων και αντιφάσεων συνέχεια αποτελεί και η μεγάλη διαφοροποίηση μεταξύ καταγεγραμμένων κοινωνικών αναγκών και προσφερόμενης εκπαίδευσης. Οι προσφερόμενοι συνδυασμοί γλωσσών από τα υπάρχοντα προγράμματα είναι ελάχιστοι σε σχέση με τις καταγεγραμμένες ανάγκες της ελληνικής κοινωνίας, ειδικά όπως αυτές έχουν διαμορφωθεί τις τελευταίες δεκαετίες με την έλευση μεταναστών από διάφορες χώρες. Επίσης στα υπάρχοντα προγράμματα η εκπαίδευση που προσφέρεται αφορά μόνο τις παραδοσιακές κατηγορίες της μετάφρασης, όπως η τεχνική ή η λογοτεχνική μετάφραση ή η διερμηνεία συνεδρίων, ενώ αγνοούνται πλήρως οι νέες μορφές διαγλωσσικής επικοινωνίας, οι οποίες είναι σε πλήρη εξέλιξη και κάποιες από αυτές είναι απαραίτητες για την εύρυθμη λειτουργία της κοινωνίας και τη δημιουργία ενός κράτους δικαίου και πρόνοιας. Ακόμη, η κατοχύρωση των επαγγελματικών δικαιωμάτων για τους αποφοίτους των υπαρχόντων προγραμμάτων δεν είναι πάντα δεδομένη.

4) Προτάσεις

Διαπιστώνουμε λοιπόν ότι παρόλο το έντονο ενδιαφέρον που καταγράφεται για εξειδικευμένες σπουδές με επαγγελματικό ή ερευνητικό προσανατολισμό, η ελληνική ανώτατη εκπαίδευση δεν είναι σε θέση να τα ικανοποιήσει, παρά μόνο ελάχιστα. Βέβαια ταυτόχρονα δημιουργούνται ανά την Ελλάδα τα πιο παράδοξα πανεπιστημιακά τμήματα με σκοπό, όπως έχει αποδειχθεί, όχι να ικανοποιηθούν οι ανάγκες της ελληνικής κοινωνίας αλλά για να βολευτούν ημέτεροι ή για να ικανοποιηθούν οι απαιτήσεις τοπικών κοινωνιών. Εύλογα λοιπόν προκύπτουν τα παρακάτω ερωτήματα:

- Η ελληνική πολιτεία έχει συνειδητοποιήσει τη σημαντική αποστολή της μετάφρασης ;
- Πώς θεωρείται ο μεταφραστής στη χώρα μας; Είναι ο διαπολιτισμικός διαμεσολαβητής που όλοι επιθυμούμε να είναι, είναι ένας καταρτισμένος επαγγελματίας που χαίρει εκτίμησης και αναγνώρισης ή εκλαμβάνεται ως ένας απλός διεκπεραιωτής ή, για να χρησιμοποιήσω τα λόγια του Valéry Larbaud (1944/1997), είναι ένας«παραγκωνισμένος επαίτης που κάθεται πάντα στις τελευταίες θέσεις της εκκλησίας και ζει από τις ελεημοσύνες».

Θεωρώ ότι οι απαντήσεις είναι δεδομένες και στα δύο ερωτήματα, (δυστυχώς αρνητικές) και δικαιολογούν ως ένα μεγάλο βαθμό το έλλειμμα που καταγράφεται στην εκπαίδευση. Οπότε θα ήταν προτιμότερο να προχωρήσω σε κάποιες προτάσεις οι οποίες θα μπορούσαν να ανατρέψουν την υπάρχουσα κατάσταση. Πιστεύω ότι η ακαδημαϊκή μεταφρασεολογική κοινότητα θα πρέπει να διεκδικήσει από την Πολιτεία:

- τη δημιουργία περισσότερων ακαδημαϊκών κυττάρων για τη διδασκαλία της μετάφρασης,
- την ένταξη περισσότερων γλωσσών στα ήδη υπάρχοντα προπτυχιακά και μεταπτυχιακά πανεπιστημιακά προγράμματα σπουδών, με ιδιαίτερη έμφαση στις γλώσσες της νοτιοανατολικής Ευρώπης και ειδικότερα των Βαλκανίων,
- ένα πιο ελαστικό πλαίσιο για τη δυνατότητα στελέχωσης των προγραμμάτων εκπαίδευσης με εξειδικευμένο διδακτικό προσωπικό,
- τη διεύρυνση των προγραμμάτων εκπαίδευσης όπου, παράλληλα με τις παραδοσιακές κατηγορίες της μετάφρασης, θα θεραπεύονται κάποιες

από τις νέες μορφές πολύγλωσσης μεταφοράς όπως η επιχώρια προσαρμογή, ο υποτιτλισμός, η μεταγλώττιση, η πολύγλωσση τεκμηρίωση, η πολύγλωσση σύνταξη κειμένων, η γλωσσική διαμεσολάβηση, η διερμηνεία σε δικαστήρια και νοσοκομεία κλπ.

- την ανάπτυξη, τέλος, οριζόντιων διατμηματικών προπτυχιακών προγραμμάτων μέσα στα Πανεπιστήμια,

Η ακαδημαϊκή μεταφρασεολογική κοινότητα θα πρέπει επίσης να φροντίσει μέσα από στοχευόμενες δράσεις:

- για την ανάδειξη της σημασίας, της χρησιμότητας και της πολυπλοκότητας της μετάφρασης καθώς και του σημαντικού ρόλου που αυτή καλείται να επιτελέσει στη σύγχρονη κοινωνία,
- για τη διευκόλυνση της επαφής μεταξύ επαγγελματιών και ακαδημαϊκών φορέων,
- για την αναγνώριση και την αναβάθμιση της θέσης του μεταφραστή με την ανάπτυξη μηχανισμών πιστοποίησης των επαγγελματικών του προσόντων και ενδεχόμενα την ίδρυση ενός επιμελητηρίου,
- για την προστασία, τον σεβασμό και την ανάπτυξη της αρχής της γλωσσικής πολυμορφίας,
- για την προώθηση της πολύγλωσσης μετάφρασης και όχι αποκλειστικά της δίγλωσσης μετάφρασης προς την αγγλική ή κάποια άλλη διεθνή γλώσσα,
- για τη δημιουργία κέντρων δια βίου και εξ αποστάσεως εκπαίδευσης, εκμεταλλευόμενοι τις δυνατότητες που μας προσφέρουν τα διάφορα ευρωπαϊκά προγράμματα, αλλά και το νέο νομοθετικό πλαίσιο για την ανώτερη και ανώτατη εκπαίδευση,

- για την εποικοδομητική συνεργασία μεταξύ των υπαρχουσών ακαδημαϊκών μονάδων.

Σίγουρα είναι πολλά αυτά που πρέπει να γίνουν, ειδικά σε μία τόσο προβληματική για την χώρα μας εποχή. Όμως, η δυναμική, η τεχνογνωσία και η διάθεση υπάρχουν, αυτό που λείπει είναι μια οργανωμένη συνεργασία μεταξύ των φορέων. Νομίζω ότι οφείλουμε να το προσπαθήσουμε έτσι ώστε να δώσουμε στην μετάφραση και στον μεταφραστή τη θέση που τους αξίζουν.

Βιβλιογραφικές αναφορές

Cronin M. (2003/2007). *Μετάφραση και Παγκοσμιοποίηση.* Μετάφραση από τα αγγλικά Π. Κελάνδριας. Αθήνα: Δίαυλος.

Γραμμενίδης Σ. (2009). *Μεταφράζοντας τον κόσμο του Άλλου: Θεωρητικοί προβληματισμοί – λειτουργικές προσεγγίσεις*, Αθήνα: Δίαυλος.

Delisle J. και J. Woodsworth (1995). *Les traducteurs dans l'histoire*. Ottawa : Presses de l'Université d'Ottawa.

Gambier Y. (2009). « Vers de nouvelles perspectives traductionnelles et traductologiques ». In *Actes du Colloque International de Traduction, Université de Yildiz*. Κωνσταντινούπολη 21-23 Οκτωβρίου 2009, 32-47.

Gouadec D. 2002, *Profession : Traducteur*. Paris: La Maison du Dictionnaire.

Larbaud V. (1944/1997). *Sous l'invocation de S. Jérôme*. Paris : Gallimard.

Meschonnic, H. (1973/1999). *Poétique du traduire*, Paris: Verdier.

Nowicki J. και M. Oustinoff (eds). (2007). *Traduction et Mondialisdation*, Hermès: 49, Paris: CNRS Editions.

Pym A. (2007). "Translation *après coup*: on why Translation Studies has a specific object". www.tinet.org/~apym/on-line/translation/translation.html (8.8.2013)